

Z roba je dober razgled*

* Besedilo je deloma povzeto po diplomskem delu *Queerovsko branje interseksualnosti v ameriški feministični znanstveni fantastiki*. Filozofska fakulteta. Ljubljana, 2005.

Feministični kolektiv FC Poppesnor iz Antwerpna je letos na spoznavni večer v arabsko čajnico 't Werkhuys povabil različne skupine, ki jih le ohlapno družijo feministična drža. Predstavili so

se queerovski filmski kolektiv Vacuum Cinema in anarhistična knjižnica iz Genta, potem skupina Riot Grrrl iz Hasselta, kiberfeministična organizacija Constant iz Bruslja, medkulturni ženski center IVCA, skupina uporniških klovnov, ženska nogometna ekipa, kabarejski duet The Rona and Sigrid Show, gledališka skupina *Queerilla* in nekateri drugi kolektivi iz Antwerpna. V žep na srčni strani sem spravila misel fanta ali punce, ki je pripomnil/a, da bo v tem prostoru boje, ki so običajno ločeni, morda mogoče združiti, ne da bi zato morali utišati medsebojne razlike in posebnosti. Res, a to je bilo šele prvo srečanje. Kdo ve, če se še kdaj dosežemo? Kdo ve, kje?

Morda čudaška telesa tistih, ki »niso prečkali meje med spoloma, le spol jih je cele pohodil« (Wilchins, 1997: 134), najbolje vedo, kje in kako se srečamo posebneži. Spolni izobčenci, ki ne ustrezajo idealni »ženskosti ženske« ali »moškosti moškega«, se v ogledalu vidimo vsakič drugače, drugi pa nas precej na slepo uvrščajo na žensko ali moško stran. Izločenost nam daje vpogled v tiranijo dvo(s)polnega reda in naša obrobnost je prednost, saj je v spretnjenem pogledu queerovskih zapisov vsak rob središče. Robna izkušnja je obenem varovalo, ki zagotavlja, da svojih zgodb, prevedenih v teoretsko abstrakcijo, ne bi želeli spremeniti v normativno jabolko spoznanja. V svetu moških in žensk hodimo s težavo: diskurz, ki nas je najprej pohabil, nas spotika ob slehernem poskusu izstopa iz dvo(s)polnosti. Zaradi velike izpostavljenosti nasilju se skrivamo v senci teoretskega blišča in življenj, ki jih v feminističnih in queerovskih utopijah literarni liki živijo namesto nas. Teorija in fikcija razpreta nove prostore, v katerih je kategorije zatiranja mogoče spremeniti v kategorije osvobajanja; psovke v poklone. A za to je potrebna skupnost. V osami je queer-teorija zgolj dražljivo lep otok z imenom Nikoli.

V utopijah so literarne osebe nosilke novih idej. S svojimi odločitvami in dejanji iz oddaljenega fiktivnega sveta segajo v svet vsakdanjih izkoriščanj. V odgovor na ideološke lisice, ki jih je domišljiji zahoda nadela prisilna heteroseksualnost, so v šestdesetih letih 20. stoletja feministični znanstvenofantastični avtorice in avtorji začeli snovati svetove, ki so potujili različne, a povezane vidike heteronormativnosti: prek najbolj očitnih stereotipov o spolnih vlogah in seksualnih praksah (ali kar »identiteti«) žensk in moških so razkrivali in izzivali v dvo(s)polnost ujeto mišljenje. Kakovosti tovrstnih besedil ni mogoče meriti z realistično ali katero drugo literarno estetiko, temveč s konceptualnim aparatom vednosti, ki se sicer ukvarja s politikami spolov. Feministična znanstvena fantastika je zavezana feministični in queerovski teoriji, ob tem pa tudi možnim etičnim učinkom na zunajliterarni svet. Ne glede na to, ali znanstvena fantastika zagovarja svojo avtonomijo ali hoče prestopiti mejo med kvazirealnim in realnim, jo didaktičen angažma z bralčevega vidika nemudoma postavi v polje »realpolitike« in praktične izvedljivosti. Tako ob predlogih, ki jih z jeziki in telesi tega sveta vežejo le šibke vezi, bralka lahko zgolj zamahne z roko. S sklicevanjem na protislovnost fiktivnih izmišljij pa pragmatizem vsakdana morebiten emancipatoren potencial znanstvene fantastike nevtralizira in izniči kot neuporabno sanjarjenje.

Postmodernisti so v osemdesetih ob branju feministične znanstvene fantastike razočarano ugotovili, da znanstvena fantastika zgolj seli predstave o možnem iz preteklosti v prihodnost. Tudi odgovor Monique Wittig je bil sprva pesimističen. Dvomila je, da je človeštvo, odraslo v razmerjih izkoriščanja, sposobno razmišljati o reprodukciji družbe zunaj konteksta izkoriščanja. Vsi alternativni svetovi se zlahka zrušijo v enega, izkoriščevalskega, ki ga edinega poznamo. V nasprotju s postmodernisti pa je trdila, da med resničnostjo zatiranja in »konceptualno resničnostjo« (tako je poimenovala fikcijo in teorijo) vendarle obstaja vez. Ta vez je jezik, ki prvi lahko drsi med resničnostmi in spoli. Pogoj za to je uničenje gospostva kategorije spola, ki »zasede tako dušo kot telo ter nadzoruje celotno mentalno produkcijo«. Če sploh želimo začeti razmišljati, pravi Monique, moramo uničiti »spol kot sociološko realnost« (Wittig, 2000: 22).

Zgodnja feministična znanstvena fantastika je spolni dimorfizem in heteronormativnost želela potujiti z menjavo spolnih vlog, vendar je z enkratnim in diametralno nasprotnim zasukom zgolj poudarila strogo ločnico med moškim in ženskim ravnanjem. Večjo zmedo so povzročila dela, ki so v slogu vzgojnih romanov posameznim likom dopustila privzemanje in preizkušanje mnogih, tako ženskih kot moških vlog. Te mnogoplastne osebe so se stereotipiziranju izognile s kompleksnimi značaji, ki so predpogoj za tradicionalno romaneskno fabulo, v znanstveni fantastiki, tudi feministični, pa so prava redkost, glede na to, da je osrednja »junakinja« določena ideja. Za razkrivanje pričakovanj, ki zadevajo spolne identitete literarnih oseb ter domnevno razliko med žensko in moško pisavo, sta Joanna Russ in James Tiptree jr. uporabljala parodične prakse. Naj je bilo posnemanje žanrskih in spolnih konvencij nezvesto ali pretirano, v obeh primerih se je izkazalo, da je »obnavljanje hegemonih oblik neuspešno« (Butler, 1993: 124) in smešno. Nekatere avtorice, denimo Marge Piercy v romanu *Woman on the Edge of Time* (1976), so spol enostavno odpravile, v upanju, da s to potezo lahko odpravijo lastne heteroseksistične predpostavke pri snovanju svetov, ki so prav zaradi odprave spola utopični v izvirnem pomenu besede; so družbe, ki jih ni mogoče pritegniti k stvarnosti. Tudi ideja o tretjem spolu, o sožitju moških in ženskih lastnosti v vsakem bitju (androginu), ali ideja o samozadostnosti biološko dvospolnega človeka (hermafrodita) je pomen spola za posameznikovo identiteto v fiktivni družbi enakih zmanjšala ali celo izničila. Ta dela so se znašla v paradoksalni situaciji: utopična družba, ki spolne dihotomije ne pozna, o njej ne

razmišlja in ne uporablja besednjaka, ki bi bil zemljanom razumljiv. Tovrstne feministične utopije bi o spolu morale molčati ali pa bi morale izumiti nov jezik. Ursula K. Le Guin je v romanu *Leva roka teme* (1969) po sili razmer pristala na rabo – za zemljane – generičnega spola in v potencialno hermafroditško družbo postavila moškega pripovedovalca, skupaj z njim pa dvospolnim subjektom vsilila moški pogled. Vnovič vzpostavljeno spolno dihotomijo je le deloma omilila raba dvojnega govora, ki védenje fiktivnega sveta sooči z drugačnim védenjem prišleka (ki je običajno tudi pripovedovalec), vseeno pa je srečanje dveh ali več različnih govorov bralki in bralcu vsaj deloma omogočilo partikularizacijo moškega in generalizacijo ženskega spola. Žal so vsa bitja med njima ostala nevidna, utopičen potencial izobčenih spolov pa neizkoriščen. Le v redkih znanstvenofantastičnih delih sta hermafrodit in androgin zavrnili mitološke in romantične interpretacije. Kjer sta bitji, ki dvospolno delitev nosita že v imenu, breme prejšnjih vpisov odvrgli, v tistih delih sta sodobnim branjem ponudili interpretacije, ki izzivajo institucijo spola. Queer-teorija jima je dala glas in vidnost.

Če je bil v zahodnem imaginariju androgin alegorija in simbol za metafizično in mistično spajanje nasprotij, je bilo pri hermafroditu v ospredju njegovo telo, ki ovira angelsko in sintetično interpretacijo. Hermafroditovo telo je nenavadno, ker ga je nemogoče umestiti v jezik univerzalne racionalnosti. Kot tako je moteče, grozljivo, pošastno Drugo. Ob njem, zapišeta Maria Klonaris in Katerina Thomadaki, nastopi *Unheimliche* in sprašujeta se, kaj je tisto, kar mora ostati skrito: »Izobčenec, neujemljivo ali pa metamorfni potencial človeškega bitja?« (Klonaris in Thomadaki, 2000: 60). V literaturi hermafrodit nastopa v različnih vlogah: po antičnem mitu je Tejreziasu dvospolnost razširila perspektivo in znanje, zanj pa ga je kaznoval »polovičen« pogled zavistne boginje. V simbolizmu je hermafrodit subverzivna figura, samostvarjenje in samozadostnost, ki ne potrebuje Boga. V znanstveni fantastiki obljublja družbo brez seksizma, saj ta izgine skupaj s spolnim razlikovanjem. Zanimivo je, da mnoga ameriška dela hermafroditu odrekajo bodisi naravni izvor bodisi pripadnost človeški vrsti. Dvospolnost je v *The Breeders of Man* (1988) F. M. Busbyja posledica genetske modifikacije, ki se ji zemljani podvržejo, da bi s samooplojevanjem preprečili širjenje virusa HIV. V *Commitment Hour* (1998) Jamesa A. Gardnerja je obojespolnost »nevtralna« možnost, ki od moških in žensk zahteva operativen poseg. V romanu *Venus Plus X* (1960) Theodora Sturgeona je takšen poseg obvezen, le da nihče od prebivalcev ne ve, da se je namesto njih za eksperimentalno hermafroditško družbo odločila politična in znanstvena elita. V trilogiji *Xenogenesis* (1987–89) Octavie E. Butler hermafroditu spadajo med bitja, ki namesto človeških čutov uporabljajo poseben organ, s katerim lahko berejo in manipulirajo človekov genetski zapis. Samo v delih Samuela R. Delanyja je hermafroditizem eden od mnogih možnih spolov, ki ne zahteva genetske utemeljitve ali tehnološke intervencije in ne nastopa v vlogi nedolžne ali izvorne celosti.

Za queer-teorijo je vabljiva misel, da poudarjanje tehnološke reprodukcije dvospolnosti predpostavlja družbeno reprodukcijo biološkega spola kot tako, posebej v romanu *Venus Plus X*, kjer pohabljanje poteka v nasprotni smeri od zahodnjaške medicinske prakse. Vendar se ob branju naštetih del in ob upoštevanju v ZDA popularnih poljudnoznanstvenih debat o genetskih »razlogih« za interseksualnost vsiljuje misel, da gre za mistifikacijo, ki hermafroditovo telo odene s prav tistim jezikom racionalnosti, ki ga hermafrodit s queerovske perspektive neizogibno zavrže. Kot bi njegovo »izrojeno« telo in njegove »eksotične« genitalije še vedno spadale na cirkuški oder, od koder pogleda avtentičnih moških in žensk ne more ogroziti, temveč potrjuje njihovo Istost. Na vprašanje Marie Klonaris in Katerine Thomadaki je mogoče odgovoriti,

da je hermafroditovo telo paša za oči prav zato, ker zagotavlja, da »metamorfni potencial človeškega bitja« ostaja privilegij izobčenca.

Znanstvenofantastična dela, ki zavračajo tretji spol, uvajajo interseksualnost kot zbirni pojem za vse nekoherentne spole, ki se nočejo ali ne morejo utemeljevati na mitu o avtentičnem in naravnem biološkem spolu. V tem smislu je interseksualnost teoretska fikcija za vse posredovane in začasne identitete, ki strogo varovano mejo med spoloma prečijo (transspolni in transseksualni ljudje) ali imajo »nedoločljiv« spol (hermafroditi, androgini in vsi brezimni spoli). V ožjem smislu je interseksualnost vezana na »dvoumnne« genitalije. Ameriška pesnica, queer-aktivistka in teoretičarka Riki Anne Wilchins, ki si je spol operativno spremenila iz moškega v ženski, a se, kot pravi, v terminologiji transseksualnosti počuti preveč utesnjeno, v »prevratniškem slovarčku«, ki sklene njeno zbirko esejev *Read my Lips* (1997), interseksualnost opredeli kot: »prošnjo zdravnikov in staršev za nujno psihiatrično pomoč – čeprav jim najbolj pomaga operacijski poseg na spolnih organih njihovih otrok« ali »stanje, ko se nekdo rodi s spolovili v technicolorju, medtem ko so spolovila drugih črno-bela« (Wilchins, 1997: 226).

Interseksualnost se je pod različnimi imeni udomačila v feministični znanstveni fantastiki in queer-teoriji, saj obe – in v tem sta radikalnejši od feminizma – stremita k odpravi institucije spola, njenega obnavljanja na heteroseksističnih temeljih. Feminizem »spolno obeleženih subjektov« dvomi, da je njuna zahteva uresničljiva, saj je človekova zaznava jezikovno posredovana, jezik pa naj bi bil inherentno seksističen. Feminizem se tako sprašuje, če so interseksualne utopije, ki jih pišemo ljudje, odrasli v svetu, v katerem je dovolj prostora samo za ženske in moške, sploh lahko emancipatorne. Queer-teorija vprašanje obrne na glavo: so heteroseksizmu v svetu, v katerem manjšinski subjekt v postelji, knjigi, na ulici in odru spole »menja kot gate«, šteti dnevi? Prebivalci nekaterih fiktivnih družb spole menjajo z lahkoto in bralec, ki bi od likov zahteval, da opredelijo lasten spol, bi bil razočaran: če bi že naletel na uvidevnega sogovornika, ki bi poznal in upošteval zemljanovo potrebo po dvo(s)polni klasifikaciji, bi bil odgovor zelo dolg, zapleten in protisloven. V svetovih, kjer je interseksualnost zgolj zbirni pojem za vse začasne in spremenljive spole, spol pač ni usodno obeležje, temveč aktivnost.

Avstralski pisatelj Greg Egan v romanu *Distress* (1995) piše o »spolnih migracijah« in pravi, da je glavni razlog zanje političen. »Nekateri jih še vedno razlagajo kot neke vrste dekadentno, brezvezno modo, posnemanje operativnih sprememb spola, kot pri transseksualcih, vendar večina spolnih migrantov ne gre dlje od površinske aseksualnosti. Spola ne zamenjajo takoj; za to nimajo nobenega razloga. Gre za protest – kot bi izstopil iz politične stranke ali preklical svoje državljanstvo ... ali dezertiral ... ne vem, če bo ostalo pri tem, če bo na obnašanje ljudi vplivalo dovolj, da bodo razlogi za migracije izginili, ali pa bo v nekaj generacijah vse prebivalstvo lepo in enakomerno porazdeljeno na vseh sedem spolov« (Egan, 1997: 36–37). Za prihodnost s sedmimi spoli namesto dveh se sogovornica pripovedovalcu prav lepo zahvali, on pa pravi, da prostora za tiste, ki želijo ostati skrivnostni, nikoli ne bo zmanjkalo. Zdi se, da razlogi za spolne migracije lahko izginejo le v primeru, ko izgine potreba po političnem združevanju na podlagi spolnih in drugih identitetnih kategorij – in z njo vred tudi potreba po politizaciji spola in spolnih orientacij posameznikov. Queer-teorija namesto identitetnih politik ponuja možnost političnega združevanja na podlagi solidarnosti in drugačnih sorodnosti; skupnih interesov, sočutja in privlačnosti, vendar je v feministični znanstveni fantastiki ta možnost nakazana le redko. Nekatero utopične družbe, ki seksizma ne poznajo, saj je v njih spolov prav toliko kot ljudi, še vedno poznajo izkoriščanje »človeka po človeku« in manj optimistično sklepajo, da politična solidarnost v atomizirani družbi sploh ni mogoča. S tem opozarjajo, da queer-teorija

¹ O vlogi naključja in relativnosti meril za kanonizacijo starih klasikov veliko pove 3. dnevniški zapis gospoda D-503, pripovedovalca v romanu *Mi* (1920) Jevgenija Zamjatina: »Mi vsi (morda pa tudi vi) smo bili še otroci, ko smo brali v šoli največji spomenik stare književnosti, ki se je ohranil – *Železniški vozni red*. [...] Komu ne jemlje sape, ko se z muko prebija čez strani *Voznega reda*?«

ne more zaobiti vprašanja socialnih razlik in ekonomskega konteksta, v katerem se (tudi spolna) diskriminacija ohranja in obnavlja. Romani ameriškega pisatelja, esejista, scenarista in teoretika Samuela R. Delanyja so zanimivi predvsem zato, ker kritizirajo domnevno inherenten prevratniški naboj queerovskih utopij, pa tudi same teorije. V romanu *Triton* (1976) Delany opozarja, da je od posameznih kontekstualizacij odvisno, ali bo emancipatorna želja queerovskih utopij in teorije dejansko podrezala v *status quo* ali pa ga bo le dodatno utrdila.

Queerovsko branje

Teoretičarke in teoretiki, zbrani ob ameriški reviji *Science Fiction Studies*, se pri queerovskem branju sklicujejo na novi historizem in historiziranje kot njegovo metodo, njihova zahteva po umestitvi besedil v zgodovinski in družbeni kontekst – kontekst obravnavanega teksta in kontekst bralca – pa se v veliki meri naslanja na Michela Foucaulta, ki ga je novi historizem posvojil prek feminizma. Vsem trem je skupno ukvarjanje z »epizodičnimi, anekdotičnimi, naključnimi, eksotičnimi, odrinjenimi ali preprosto skrivnostnimi vidiki zgodovinskih dokumentov«, iz katerih dobijo »robne ugotovitve, ki seveda že na prvi pogled ne vzdržijo pred monumentalno arhitekturo tradicionalnih zgodovin« (Vaupotič, 2001). Seveda je tudi kanonizirana besedila mogoče brati kot seznam naključno izbranih epizodičnih besedil,¹ ki se morda ne posvečajo spolu in spolnosti, a so njihove literarne osebe v svet neizogibno umeščene tudi kot spolna bitja. Odločitev za eno ali drugo branje pa je še najbolj odvisna od raziskovalčevih namer in hipotez, ki imajo neredko samouresničuječe učinke.

Novi historizem in queerovsko branje družiti tudi razumevanje besedila kot delovanja, pri čemer oba poudarjata, da izstop iz zgodovine ni mogoč in prav tako ni pobega od ideologije, vendar z zavestjo o lastni zgodovinskosti, z življenjem v protislovjih in spopadih med ideologijami demonstriramo omejeno, pa vendar otipljivo možnost spodbijanja režima oblasti in vednosti, ki nas obenem vzpostavlja in omejuje. To dvoje ne izniči nevarnosti kolonializma, ki tiči v queerovskih prizadevanjih za revizije literarne zgodovine. Resda vsako novo branje omogoča ponovno vrednotenje znanstvenofantastičnih besedil, ki so izpraševala heteroseksizem tudi v času, preden sta se znanstvena fantastika in feminizem sploh oblikovala, vendar selektivno poudarjanje njihovih prednosti na račun njihovih pomanjkljivosti (in aktualizacija prednosti) kolonizira tudi bralčev odziv in potvarja zgodovino. To početje je neučinkovito; če naj bi se iz zablod preteklosti naučili, kako spol in identiteto razumeti in živeti drugače, potem je tudi konzervativno plat besedil treba videti brez opravičil in zastranitev – v dvoumnem druženju s tistimi lastnostmi, ki besedila delajo, kot radi rečemo, »presenetljivo moderna«.

Večina queerovskih branj je sociološka: literatura je prostor za uresničevanje teorije, pri čemer je razmerje med fikcijo in teorijo vzajemno, saj druga drugo potujita. Fikcija skozi pripoved preverja posledice filozofskih in političnih predpostavk kritične teorije, teorija pa v fikciji razkriva »pasti«, ki se jim tudi feministična znanstvena fantastika ne more izogniti, saj heteroseksualna norma obenem določa tudi nenormativne, alternativne ureditve. Razmerje med teorijo in fikcijo queer-teorija določa podobno, kot je Roland Barthes opisoval razmerje med političnim in romanesknim: slednje je zanj literarna strategija, ki v sfero političnega vpisuje

vsakdanjo resničnost. Politična fantazijska literatura ne ponuja teoretskih razglasov, temveč natančen vpogled v utopični sistem, ki zaradi ukvarjanja s posameznostmi ne more okamneti v totalitaren, birokratski in moralističen sistem.

Queerovsko branje romana *Triton* klasičnim feminističnim študijam »podob«, »pisav« in »izkustev« žensk dodaja tisto, kar je queer-teorija podarila znanstveni fantastiki in feminizmu v trenutku, ko je denaturalizirala heteroseksualnost in Žensko kot škodljivo ontološko fikcijo – dodaja pogled, ki nekoliko razpre prostor za interpretacijo. Z vidika queer-teorije tako pišem o identitetnih preoblikah, ki »potrjujejo mnenje«, če povzamem Orlando/Orlanda Virginie Woolf, »da ne nosimo mi oblek, marveč obleke nosijo nas« (Woolf, 2004: 111).

Samuel R. Delany: *Triton*

V enospolnih in seksualno neopredeljenih stanovanjskih skupnostih so ljudje večinoma apolitični. (...) V katerikoli citiram normalni konec citata skupnosti, naj bo straight, homo, mešana ali samska, bi se cel dan pogovarjali o vojni in ne bi imel miru.

Samuel R. Delany (1942–) je doslej objavil devet literarnoteoretskih esejističnih zbirk, avtobiografijo in prek dvajset literarnih del: znanstveno fantastiko, viteški roman, pornografski roman, scenarije za grafične romane in stripe ter medžanrska dela na presečiščih omenjenih zvrsti. V zbirki esejev *Shorter Views: Queer Thoughts & the Politics of the Paraliterary* (2000) Delany kljub lastni postmodernistični literarni produkciji, ki tematsko in slogovno razveljavlja mejo med visoko in popularno kulturo, zagovarja teoretsko ločevanje med akademskim estetskim vrednotenjem kanonizirane literature ter »paraliterarno« zgodovino, estetiko in recepcijo žanrske književnosti. Razveljavitev meje kritizira, ker jo je z vidika akademske estetike postmodernistična teorija razveljavila samo v primeru tistih žanrskih pisateljev – Delanyja in J. G. Ballarda –, ki merila izpolnjujejo, s čimer je postmodernizem znanstveno fantastiko notranje razdelil na »dobro« (oziroma postmodernistično) znanstveno fantastiko in »populistično« znanstveno fantastiko, ki potemtakem vključuje vsa starejša dela, pa tudi vsa sodobna dela, ki niso napisana v postmodernistični maniri. Samuel R. Delany meni, da je ena od specifičnih odlik znanstvene fantastike njeno druženje tradicionalno logičnega diskurza (znanosti) s tradicionalno umetniškim (literaturo). Tako razširjen besednjak in spekter pripovednih načinov, ki posegajo v sicer strogo ločeni »metodologiji« dojemanja, znanost in fikcijo približata bralki kot dva možna prevoda njenega izkustva. V prozi Samuela R. Delanyja znanstveni diskurz zastopa kvantna fizika, literarnoteoretski diskurz strukturalizem, snovno raven pa skrajno subjektiven izkustveni »kaos«, ki ga jezik preoblikuje v razumljive oblike.

Roman *Triton* je parodija racionalizma in antiutopija o posledicah družbenega nadzora v birokratsko vodenih in decentraliziranih neoliberalnih državah, v katerih so potencialno revolucionarni kolektivni subjekti (delavci, ženske) stvar mitološke preteklosti, saj je družbeno telo razpršeno in reducirano na vsoto njegovih udov – posameznike, ki so družbeni nadzor ponotranjili. V razmerah, ki jih obvladuje »nesmiselna« komunikacija in statistična predvidljivost možnih odzivov nanjo, Delany ne izpostavlja junaka, ki bi izstopal iz reda, temveč povprečneža, ki ga z drugimi povprečneži »druži« njegovo pristajanje na družbene norme ter

njegova odtujenost, pasivnost in apolitičnost. Delany se odpove tako kartezijanskemu kot manjšinskemu subjektu: prvemu odreka koherentnost, drugemu, ki se je koherentnosti odpovedal sam, pa Delany odreka revolucionarno vlogo, ki jo manjšinski subjekt v znanstveni fantastiki tako pogosto privzame skupaj z utopično idejo in kolektivnim junakom, ki ju zastopa. V kontekstu queer-teorije Delanyjev roman kritizira domnevno inherenten prevratniški naboj queerovskih utopij, pa tudi same teorije.

Zgodba se odvija na Tritonu, eni od Neptunovih lun, ki se leta 2112 pripravlja na vstop v vojaški spor med Zemljo in Marsom. Pripovedovalec Bron Helstrom se za politično dogajanje ne zanima, saj je prepričan, da živi v »najboljšem možnem svetu«.² Na Triton se je, tako kot mnogi drugi ljudje, preselil z Marsa, da bi izbrisal preteklost (bil je prostitut) in na novo zaživel v Tritonovi razburljivi in svobodni sedanjosti. Glavno in z zakonom zaščiteno načelo te neoliberalne države je, da je »subjektivna resničnost vsakega posameznika politično nedotakljiva«. Posameznik svojo individualnost lahko izrazi v katerem koli od »štiridesetih do petdesetih osnovnih spolov«, spol lahko večkrat operativno spremeni, ob tem pa lahko poskrbi tudi za »refleksijo« seksualnih preferenc. Kdor koli lahko dobi otroka na deset do petindvajset načinov. Izbira lahko med najmanj stotimi religijami, tridesetimi ali celo sedemintridesetimi političnimi strankami, ki vse zmagajo na vsakih volitvah, lahko se pridruži interesnim skupinam, denimo »Ubožnim otrokom svetlobe in skrivnega imena, ki se spreminja« ali »Besnemu redu neumnih zveri«, na voljo ima množico različnih stilov oblačenja itn. Na Tritonu je vsakdo lahko zadovoljen, spoštovan in del ljubeče skupnosti: »vse, kar moraš vedeti, je, kaj hočeš, in kako daleč hočeš. To je vse«.

Kljub temu je Bron le »zmerno srečen« ali »na srečo zmeren« izobraženec; zaposlen in samski heteroseksualec, antijunak, ki razočarano ugotavlja, da je njegovo življenje, tako kot življenje večine Tritoncev, klišejsko in predvidljivo. Namenoma počne (ali ne počne) stvari, za katere meni, da nasprotujejo dejanjem večine, vendar mu sostanovalec iz »spolno nespecifične« stanovanjske skupnosti Lawrence zagotavlja, da je »vsakdo tip«, saj ne glede na identitetna opredeljevanja upošteva družbene konvencije; jih bodisi sprejema ali zavrača. Vsako mesto na Tritonu ima, na primer, geto ali sektor, v katerem uradni zakoni ne veljajo, saj so sociologi ugotovili, da so »takšna območja nujna, ker opravljajo kompleksen sklop funkcij v psihološki, politični in ekonomski ekologiji mesta« in se »v razmerju med uradnimi zakoni in uradnim brezvladjem izoblikujejo presenetljivo stabilni *neuradni zakoni*«. Obstaja tip ljudi, ki jim življenje v sektorju ustreza. Obstaja tip ljudi, ki se skozi sektor sprehodijo takrat, ko čutijo, da njihovo identiteto »ogroža odvečna formalnost urejenega, uradnega sveta«. Bron je eden izmed njih, a je obenem tudi tip človeka, ki ga bolj kot birokratski red ubija »svobodna izbira«: »Kaj se zgodi s tistimi, ki *ne* vemo, kaj hočemo? Kaj se zgodi s tistimi, ki imamo probleme, a ne vemo, *zakaj* imamo probleme? Kaj se zgodi s tistimi ljudmi, v katerih je celo del, ki si želi, otopel in izgubil vse vezi z izgovorljivim smislom? Odloči se, kaj bi rad, in vzemi? A kaj je s tistimi, ki vemo samo, kaj nam *ni* všeč?« Bron je nezadovoljen skupek konvencij, klišejev in tipov, kot tak pa predstavlja identitetno sestavljanko, ki ne more ustreči popularnemu sloganu skrbne tritonske vlade, ki se glasi: »*Vedi, kam spadaš*«. Bron ne ve, kam spada, svet in njegova vloga v svetu sta mu tuja, njegovo »iznajdljivo *moško* samotarstvo« pa mu preprečuje, da bi prepoznal obstoj in čustva drugih ljudi, ki se izmikajo gotovosti, ki jo Bronu nudi racionalizem. Ta poklicni metalog oziroma poznavalec matematične filozofije sklene, da je razumevanje med ljudmi, posebej še med možnimi partnerji, »logično nemogoče« – ker je sam pač samski.

Ob Bronovem soočenju in kratkem razmerju z *The Spike*, priznано »mikrogledališko« producentko, režiserko in igralko, Delany Bronovo perspektivo potuji. *The Spike* pravi, da Bron »škoduje sebi (...) in drugim«, saj z logiko »lahko prepozna samo odnose med elementi, ki so že znani. Z logiko ni mogoče ekstrapolirati neznank. Analizo in ekstrapolacijo omogoči razmišljanje in logika pri tem igra zelo majhno vlogo. Hočem reči, da življenje, ki leži med dvema neskončnima parentezama nebivanja in je na obeh koncih obsojeno na trpljenje, ne ponuja nobenih *logičnih* razlogov, zakaj bi človek hotel izboljšati pogoje za življenje. A obstaja vrsta *drugačnih* razlogov, zaradi katerih se ljudje življenje trudijo izboljšati«. Namesto občudovanja intelektualnih in telesnih veščin, »mikrogledališče z druženjem glasbe, gibanja, govora, luči, drog, plesa in scenografije« v uličnih predstavah, ki so namenjene enemu samemu naključnemu mimoidočemu, ponuja čustveno doživetje. Briše mejo med gledališčem in resničnostjo in »znane predmete, čustva in dejanja v hipu privede k negotovemu, nadrealističnemu razsvetljenju«. S predstavami želi »ljudi nežno voditi v en sam trenutek verbalne in prostorske dezorientacije; s tem mislim, seveda, na osvobajanje, izkustvo višjega reda, kot ga ponuja vsakdanje življenje. V svetu, v katerem je življenje tako zaprto vase, je to nujno«. Njeno mikrogledališče se proti racionalizmu in drsenju posameznikov med konvencijami bori z vzbujanjem čustvenih odzivov, s katerimi želi vzpostaviti pogoje za »smiselno« komunikacijo med posamezniki. Verjame, da so v preteklosti družbene norme dinamično in učinkovito urejale medsebojne odnose, ljudi povezovala. Upa, da mikrogledališče to tradicijo lahko obnovi in obudi zgodovinsko zavest v družbi, ki goji predvsem pozabo.

Tritonska/i metalogična/en filozof/inja Ashima Slade opozarja, da je v družbi, ki poudarja nedotakljivost subjektivne resničnosti, ignoriranje občutkov, ki jih imajo drugi, enakovredno političnemu zločinu. Politično postavi v polje moralnega, vendar o solidarnosti kot vrednoti ne razmišlja. Tudi *The Spike* je prepričana, da učinkov, ki jih ima mikrogledališče na naključne posameznike, ni mogoče prenesti na kolektivno, makroraven, saj njen moralni liberalizem pomene lahko obvladuje samo na ravni intimnih vezi med posamezniki. Bron iz že obstoječih konvencij lahko izlušči eno samo obliko družbenega delovanja, ki ne temelji na solidarnosti, ampak na »pogumnem« in »iznajdljivem« samotarstvu »pravega moškega«, ki »je v kriznih časih potrebno za zaščito vrste, žensk, otrok – da, celo starcev«. Arhaično vlogo heteroseksista Bron izbere po dvodnevni vojni, ki je na Tritonu prizadela predvsem neuradne sektorje, ki so jim vladne službe – kot zatočišču revnejšega sloja – najprej izključile gravitacijski ščit in elektriko. Bron je osebno prizadet, ker je poškodovan tudi njegov dom, njegov sosed pa je, »mimogrede«, mrtev. Priložnost za herojsko dejanje se mu ponudi po naključju – s čevljem razbije okno komune, v kateri je za ruševinami ujeta vrsta žensk in otrok. Arhaično vlogo sprejme tudi zato, ker ga *The Spike* zavrne kot »čustveno leno« in izkoriščevalsko bitje, ki »se odziva samo na razumljive dogodke, ki ga osrečujejo«, »moč zamenjuje za željo po varovanju« in »seksualno tehniko zamenjuje za strast« in celo ljubezen. Lawrence ga dokončno razjezi s sarkastično izjavo, da bo Bron ostal samski, vse dokler ne sreča »logične mazohiske« ali zelo redek tip ženske – »našel boš eno na pet tisoč žensk« –, ki bo zanj »zaplesala in se vmes postavila na glavo, tekala v krogih, medtem ko hodi naravnost«. Bronov logičen sklep je, da je ob pomanjkanju »pravih žensk« ogroženo preživetje vrste, ki je najprej odvisno od preživetja »pravih moških«. Preostane mu edina logična poteza, ki mu v njegovi seksistični perspektivi omogoči tudi izstop iz tipologije predvidljivosti: postal bo »prava ženska«.

Gospod Helstrom hoče postati ženska »genetsko, hormonalno, fizično ...« in »psihično«. Predvsem slednja zahteva je za kirurga nenavadna, saj se za operativno spremembo spola

običajno odločajo »klienti, ki na tak ali drugačen način čutijo, da psihološko že ustrezajo ženskemu telesu in ženski izkušnji, kakor koli že to razumejo«. Še bolj nenavadna je prošnja gospe Helstrom, ki stopi do sosednje ordinacije in zahteva refleksijo seksualnih preferenc v »žensko pluralno« obliko (privlačijo naj jo tako moški kot ženske, vendar naj prevladuje heteroseksualnost) in, če je mogoče, v »devico«. Ta paradoksalna zahteva je prva v vrsti neložičnih nepredvidljivosti, ki se podijo po Bronini »glavici«. Pozabi, da je spol spremenila z avoljo preživetja človeške vrste, in odločitev argumentira s truizmom: »vedela je, da je to, kar hoče, resnično in prav zaradi njene želje«. Bron skupaj z arhaičnim spolom privzame tudi seksistično mnenje, da so ženske manj učinkovite, bolj čustvene, manj objektivne, zagledane vase; kratka, manjvredne. V tem smislu se Bron ni treba bati, da bo postala zgolj tip, podoben vsem ostalim ženskam, saj je bolj ženska od vseh žensk na Tritonu: »ustvaril jo je moški« – tisti seksističen »moški, ki si bila prej«. A neizbežno je, da se roman *Triton* zaključi tam, kjer se je začel: z Bronino negotovostjo, nezadovoljstvom, osamljenostjo in strahom v svetu kupljivih in neomejenih »svobodnih izbir«. Medtem ko Tritonska oblast nadaljuje vojno »brez vojakov in žrtev«, da bi, ironično, zaščitila individualnost in subjektivnost njenih državljanov, je Bron tako zaposlena s svojo samopodobo in obupom, da vojne sploh ne opazi; ne opazi, da nad njo bedi nevidno oko razpršene totalitarne oblasti. Ostali, emancipirani Tritonci so seksizem sicer odpravili, a v decentraliziranem družbenem nadzoru prav tako ne prepoznajo prefinjenega orodja za dokončno pasivizacijo, razpršitev in atomizacijo družbe.

Delo Samuela R. Delanyja opozarja, da je od posameznih kontekstualizacij odvisno, ali bo domnevno inherenten prevratniški naboj queerovskih utopij, pa tudi same queer-teorije, dejansko podrezal v *status quo* ali ga bo le dodatno utrdil. Ob tem lahko zaključimo, da si utopična dimenzija queer-teorije mora prizadevati za depolitizacijo spola, da bi od neizbežno diskriminatornih politik, ki temeljijo na enopomenski identiteti posameznika, prešla k politiki, ki temelji na solidarnosti. Vendar v razmerah, v katerih »načelo realnosti« reproducira seksizem in družbeno nepravilnost, interseksualna telesa nimajo izbire: ta utopičen prostor, namenjen vsem spolom in seksualnim izbiram, ki izstopajo iz heteroseksualne norme, je neizbežno političen – v literaturi in v svetu, ki drug drugega v dobrem in slabem oplajata.

Literatura

- BUTLER, J. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of »Sex«*. Routledge. New York, 1993.
- DELANY, S. R. »Triton«, v: *Radical Utopias*. Quality Paperback Book Club. New York, 1990.
- EGAN, G. *Distress*. HarperPaperbacks. New York, 1997.
- KLONARIS, M. in THOMADAKI, K. »Interseksualnost in intermediji: manifest«, v: Gržinič, M. (ur.) *Telo, ujeto v drobje računalnika*. Maska & MKC Maribor. Ljubljana – Maribor, 2000.
- VAUPOTIČ, A. *Novi historizem, Michel Foucault in Mihail Bahtin*. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta. Ljubljana, 2001 (spletna izdaja).
- WILCHINS, R. A. *Read my Lips: Sexual Subversion and the End of Gender*. Firebrand Books. Ithaca – New York, 1997.
- WITTIG, M. *Eseji*. ŠKUC. Vizibilija. Ljubljana, 2000.
- WOOLF, V. *Orlando*. Mladinska knjiga. Večni romani. Ljubljana, 2004.
- ZAMJATIN, J. *Mi*. Cankarjeva založba. Sto romanov. Ljubljana, 1988.